

UDK:811.512.133:34

Gulsara BERDALIYEVA,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti
E-mai:berdaliyevagulsara593@gmail.com

O'zMU dotsenti v.b D.Xudoyberganova taqrizi asosida

INCREASING THE EFFECTIVENESS OF LAW LESSONS UNDER THE INFLUENCE OF THE UZBEK LANGUAGE

Annotation

The article scientifically analyzes the role of the Uzbek language in the legal education system of Uzbekistan, the influence of the native language in law lessons, and ways to increase the effectiveness of lessons. The methodological foundations of the Uzbek language, legal terminology, and the advantages of using the native language in the educational process are considered.

Keywords: Uzbek language, law, legal discourse, legal education, legal literacy, professional communication, pedagogical method.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ ПРАВА ПОД ВЛИЯНИЕМ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

В статье научно анализируется роль узбекского языка в системе юридического образования Узбекистана, влияние родного языка на уроках права и пути повышения эффективности уроков. Рассматриваются методические основы узбекского языка, юридическая терминология, преимущества использования родного языка в образовательном процессе.

Ключевые слова: узбекский язык, право, юридический дискурс, юридическое образование, правовая грамотность, профессиональное общение, педагогический метод.

O'ZBEK TILI TA'SIRIDA HUQUQSHUNOSLIK DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Annotatsiya

Maqolada O'zbekistonning huquqiy ta'lim tizimida o'zbek tilining roli, huquqshunoslik darslarida ona tilining ta'siri va darslarning samaradorligini oshirish yo'llari ilmiy tahlil qilinadi. O'zbek tilining metodik asoslari, huquqiy terminologiya va ta'lim jarayonida ona tilidan foydalanishning afzalliklari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, huquqshunoslik, huquqiy nutq, yuridik ta'lim, huquqiy savodxonlik, kasbiy kommunikatsiya, pedagogik metod.

Kirish. Mamlakatimizda huquqiy islohotlar chuqurlashib borar ekan, huquqshunos kadrlardan nafaqat yuksak bilim va malaka, balki to'g'ri va ravon huquqiy fikrlash, yuridik nutq madaniyatiga ega bo'lish talab etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish va uning rivojlantirilishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084-sonli Farmoni hamda Oliy ta'lim muassasalarida kasbiy yo'nalishga mos til o'qitilishini takomillashtirish borasidagi topshiriqlar bu yo'nalishda dolzarb vazifalarni belgilab bermoqda.

Huquqshunoslik sohasida ta'limning sifatini oshirish davlat tilining samarali qo'llanilishiga bog'liq. O'zbek tili nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki ilmiy va kasbiy til sifatida ham takomillashishi lozim. O'zbek tilining ta'lim jarayonidagi ta'siri huquqshunoslik fanlarini o'zlashtirishda, yuridik fikrlashni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi[1]. Shu bilan birga, til va metodika o'rtasidagi uzviy bog'liqlik darslarning samaradorligini belgilaydi.

O'zbek tilining huquqshunoslik darslarida o'rni.

O'zbek tili davlat tili sifatida huquqiy ta'lim jarayonida yetakchi o'rin tutadi. Ta'lim sohasida ona tilidan samarali foydalanish talabalarga qonun hujjatlarini to'g'ri tushunish, yuridik fikrlarni aniq ifodalash imkonini beradi[2].

Huquqshunoslik sohasida til – bu vosita emas, balki kasbiy faoliyatning ajralmas qismidir. Huquqiy hujjatlarni to'g'ri tuzish, qonunlar tahlilini amalga oshirish, sud muhokamalarida ishtirok etish, yuristning professional darajadagi tili orqali amalga oshiriladi.

Biroq, amaliyotda ko'plab yuridik darslar rus yoki boshqa tillarda o'tilishi, o'zbek tilida yetarli metodik materiallarning kamligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi[3].

2. Huquqshunoslikda o'zbek tilining metodik asoslari

O'zbek tilida yuridik terminologiya tizimini rivojlantirish va standartlashtirish ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi. Huquqshunoslik sohasida terminlar to'g'ri tushunilmasa, bilim sifati pasayadi[4].

Metodik jihatdan, maxsus o'quv qo'llanmalar, interaktiv dars usullari va tilni chuqur o'rganishga qaratilgan mashg'ulotlar ishlab chiqilishi muhimdir.

3. O'zbek tilining ta'siri va darslar samaradorligini oshirish yo'llari

3.1. Til orqali tushunishni yaxshilash

Til va tafakkur bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, insonning dunyoqarashi, mantiqiy mushohada yuritish qobiliyati ham ko'p jihatdan til orqali shakllanadi. Ayniqsa, yuridik soha kabi murakkab va muayyan terminlarga boy sohalarda ona tilida bilim olish nafaqat tushunishni osonlashtiradi, balki tushunchalarni chuqurroq, mohiyatiga yetib borib o'zlashtirish imkonini beradi.[5]

Yuridik terminlar ko'pincha abstrakt, murakkab va ko'p ma'noli bo'lishi mumkin. Agar talaba bu tushunchalarni ona tilida o'rganadigan bo'lsa, u ularni kundalik hayotiy misollar bilan bog'lay oladi, ularning amaliy ahamiyatini anglaydi va mantiqiy asoslarini tahlil qilishga intiladi. Chet tilida ta'lim olgan hollarda esa, ba'zan atamalar tarjimasini

yod olishga urg'u beriladi, bu esa fikrning yuzaki shakllanishiga olib kelishi mumkin.

3.2. Terminologiyaning yagona tizimini yaratish

Yuridik terminlarning yagona standart asosida ishlab chiqilishi talabalarga huquqiy tushunchalarni chalkashsiz, izchil va aniq anglash imkonini beradi. Bunday standartlashtirilgan yondashuv ta'lim jarayonida o'quv adabiyotlari, darsliklar va lug'atlarining yagona tushuncha asosida tuzilishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, huquqiy lug'atlarining muntazam yangilanib borilishi amaliyotda qo'llanilayotgan yangi termin va atamalarining talabalarga o'z vaqtida yetib borishini ta'minlaydi.[6]

3.3. Huquqshunoslikda lingvistik kompetensiya va uning rivojlantirish yo'llari

Lingvistik kompetensiya yuridik tilning grammatik, leksik va pragmatik jihatlarini o'z ichiga oladi. Bu kompetensiyaning rivojlanishi – nafaqat tilshunoslik, balki yuridik ta'lim jarayoni uchun ham strategik ahamiyatga ega bo'lgan masaladir. Ayniqsa, huquqiy hujjatlar, qonunlar, farmonlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarining aniqligi va izchilligi tilning to'g'ri qo'llanishiga bevosita bog'liqdir.

Grammatik kompetensiya yuridik nutqdagi sintaktik tuzilmalarning aniqligini ta'minlaydi. Huquqiy matnlar ko'p hollarda murakkab tuzilishga ega bo'lib, birgina tinish belgilarining noto'g'ri qo'yilishi yoki grammatik nomuvofiqlik huquqiy ma'noni butunlay o'zgartirib yuborishi mumkin. Shuning uchun grammatika bilimlari yuridik tilni tushunish va tuzishda markaziy o'rin tutadi.

Leksik kompetensiya esa yuridik terminlar, atamalar va ularga xos ma'no nozikliklarini to'g'ri tanlay olish, sinonimlarning huquqiy qiymatini ajrata bilish ko'nikmasini shakllantiradi. Yuridik tilda har bir so'zning o'rni, u orqali ifodalangan tushuncha qat'iy belgilangan bo'lib, noto'g'ri so'z tanlovi huquqiy noto'g'riliklarga olib kelishi mumkin.

Pragmatik kompetensiya esa yuridik nutqning kommunikativ vazifasini to'g'ri anglash va uni aniq ifodalashni ta'minlaydi. Huquqiy jarayonda bu ayniqsa muhim: sud zalida nutq so'zlash, yuridik hujjat yozish, ariza yoki shikoyat bayon qilishda fikrni huquqiy, mantiqiy va diplomatik tarzda ifodalash ko'nikmasi talab etiladi.

Shu uchala jihat – grammatika, leksika va pragmatikaning uyg'un rivoji – lingvistik kompetensiyani shakllantiradi. Bu esa o'z navbatida yuridik sohada faoliyat yurituvchi shaxsning professional til madaniyatini oshiradi, huquqiy xatolarning, noto'g'ri talqinlarning oldini oladi va hujjatlarining rasmiy, huquqiy kuchini mustahkamlaydi.

3.4. Interaktiv o'qitish metodlarini joriy etish

Muloqotli, muammoli, vaziyatli va amaliy mashg'ulotlar orqali talabalarda til va yuridik bilimlarni birgalikda rivojlantirish mumkin. Bunday yondashuv ta'lim jarayonini interaktiv, faol va samarali qiladi. Ayniqsa yuridik ta'limda bu usullar orqali nafaqat nazariy bilimlar beriladi, balki ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalari ham shakllanadi[7].

Muloqotli mashg'ulotlar — ya'ni bahs-munozaralar, rol o'yinlari, sud jarayonlarini simulyatsiya qilish (moot court) — talabalarni o'z fikrini ravon, asosli va huquqiy terminlarga tayangan holda ifoda etishga o'rgatadi. Bu jarayonda til boyligi, nutq madaniyati va yuridik fikrlash birgalikda rivojlanadi.

Muammoli va vaziyatli mashg'ulotlar orqali esa talabalar real hayotda yuz beradigan huquqiy holatlarni tahlil qilish, ularga huquqiy baho berish va tegishli qarorlar chiqarish ko'nikmasini egallaydi. Bu mashg'ulotlar tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv va mantiqiy tahlil qilish qobiliyatlarini oshiradi. Muammo asosida bilim o'rganish metodikasi (Problem-Based Learning) talabaning faol ishtirokini talab qiladi, bu esa uning bilimni chuqurroq anglashiga yordam beradi[8].

3.5. Til va huquqiy madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni oshirish

O'zbek tilida yuridik bilimlarni chuqur o'zlashtirish fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Chunki huquqiy bilimlarning xalq tilida, oddiy va tushunarli shaklda yetkazilishi aholining huquqiy ongini shakllantirish, ularni o'z huquq va majburiyatlaridan xabardor qilishda muhim vosita sanaladi.

Yuridik bilimlar agar murakkab, begona va tushunarsiz atamalar orqali bayon etilsa, u fuqarolarning huquqiy normalarni to'g'ri tushunmasligiga, ularni hayotda qo'llay olmasligiga olib keladi. Shu bois, yuridik atamalarni o'zbek tilida to'g'ri, aniq, saqlangan holda ifodalash, ularni xalqning tushunchasiga yaqinlashtirish – huquqiy ta'lim va targ'ibotda asosiy shartlardan biridir.

3.6. Huquqiy terminologiyaning ahamiyati va rivojlanishi

Huquqshunoslikda aniq va yagona terminologiya tilning izchilligini ta'minlaydi. O'zbek tilida yuridik atamalarni standartlashtirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ta'lim samaradorligini oshiradi va fuqarolarga huquqiy bilimlarni oson tushunishga yordam beradi.

3.7. Raqamli texnologiyalar va O'zbek tilida yuridik ta'limni rivojlantirish

Texnologiyalar yordamida onlayn kurslar, elektron lug'atlar, video darslar orqali o'zbek tilidagi yuridik bilimlarni yanada kengroq va qulayroq shaklda yetkazish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Bu ta'lim samaradorligini oshirishda yangi bosqichdir.

3.8. Til siyosati va huquqshunoslik ta'limidagi amaliyot

Davlat tilining huquqiy sohada o'rni va uning ta'lim jarayonida mustahkamlanishi jamiyatning huquqiy va madaniy taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeini barcha sohalar, xususan, huquq tizimida mustahkamlash zarurati tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, huquqshunoslikka ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalarida davlat tilida sifatli va mukammal ta'lim berilishi huquqshunoslarning kasbiy salohiyatini oshirishda hal qiluvchi omil sanaladi.

Huquq – bu aniqlik, izchillik va tushunarlilikni talab qiluvchi soha. Shunday sharoitda davlat tilida yagona yuridik terminologiyani shakllantirish, qonun hujjatlarini o'zbek tilida mukammal va ravon tahrir qilish, o'quv adabiyotlarini o'zbek tilida yetarli darajada ishlab chiqish huquqiy tafakkurga ega mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Til siyosatini izchil rivojlantirish orqali yuridik ta'limda davlat tilining mavqei mustahkamlanadi, bu esa ona tilida yuksak huquqiy tafakkurga ega kadrlarning yetishib chiqishini ta'minlaydi.

4. Misollar va amaliy tajribalar

Toshkent davlat yuridik universitetida o'zbek tilida yuridik darslar samaradorligini oshirish uchun interaktiv metodlar va maxsus o'quv qo'llanmalari ishlab chiqilgan. Bu usullar ta'lim sifatining oshishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi[9].

Shuningdek, 2021-yilda O'zbekiston Adliya vazirligi tomonidan o'zbek tilini huquqiy sohada keng qo'llash bo'yicha amalga oshirilgan kampaniya ta'lim jarayonidagi til samaradorligini sezilarli darajada oshirdi[10].

Xulosa. O'zbek tilining huquqshunoslik darslarida samarali qo'llanilishi nafaqat til siyosatini amalga oshirishda, balki yuridik ta'lim sifatini oshirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Til orqali tushunishni yaxshilash, terminologiyani yagona tizimga keltirish, o'qituvchilar malakasini oshirish va interaktiv metodlarni joriy etish ta'lim samaradorligini oshirishning asosiy yo'llaridir.

Shuningdek, O'zbek tilining ta'siri faqat huquqshunoslik darslarida samaradorlikni oshirish bilan cheklanmaydi. Bu, ayni paytda, huquqiy madaniyatni oshirish, yuridik tilning terminologiyasini rivojlantirish, zamonaviy

pedagogik usullarni tatbiq etish va davlat til siyosatini amalga oshirish kabi ko'plab sohalarni o'z ichiga oladi. Shu yo'l bilan yuridik ta'lim sifatini yanada yaxshilash mumkin.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat tilini rivojlantirish konsepsiyasi. Toshkent, 2020.
2. Sobirov, M. (2019). Huquqiy til va milliy madaniyat. Yuridik fanlar jurnali, 7(1), 33-41.
3. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2021). Sud hujjatlarining tiliga oid monitoring hisobot. Toshkent.
4. Rahimov, O. (2022). Huquqiy terminologiya muammolari. Huquqiy izlanishlar, 4(2), 45-53.
5. Toshpulatova, G. (2023). O'zbek tilini huquqshunoslikda o'qitish metodikasi. Til va ta'lim, 9(3), 78-86.
6. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Toshkent davlat yuridik universiteti. (2022). Huquqshunoslik terminlari lug'ati. Toshkent.
7. Alimov, J. (2024). Interaktiv metodlar yordamida huquqiy ta'limni rivojlantirish. Ta'lim jarayoni, 10(1), 55-63.
8. Xalqaro Til Tadqiqotlari Markazi. (2023). Yuridik o'zbek tili: metodik qo'llanma. Toshkent.
9. Toshkent davlat yuridik universiteti. (2023). Ichki ta'lim samaradorligi hisobotlari.
10. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. (2021). Davlat tilini huquqiy sohada rivojlantirish bo'yicha loyiha.